

QARAQALPAQ FOLKLORINDAǴÍ QÍYALIY ERTEKLERDİŇ TÁRBIYALÍQ ÁHMIYETI

Tuyana Erejepov – *assistent oqıtıwshı*

tuyanaerejepov633@gmail.com

ÓzMKÓMI NF «Folklor hám etnografiya» kafedrası

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ВЫМЫШЛЕННЫХ СКАЗОК В КАРАКАЛПАКСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Туяна Ережепов – *ассистент преподаватель*

кафедры "Фольклор и этнография" ГИИКУз

THE EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF IMAGINARY FAIRY TALES IN KARAKALPAK FOLKLORE

Tuyana Erejepov – *Assistant Lecturer*

Department of Folklore and Ethnography, UzSIAC

Tayanish sózler: qaraqalpaq folklorı, qıyalıy ertekler, tárbiyalıq áhmiyet, jas áwlad, milliy qádiriyat, obraz.

Rezyume. Bul maqalada qaraqalpaq xalıq awızeki dóretiwshiliginıń ajralmas bólegi bolǵan qıyalıy erteklerdiń jas áwladtı tárbiyalawdaǵı ornı hám pedagogikalıq-psixologiyalıq áhmiyeti úyrenilgen. Qıyalıy erteklerdiń syujetlik ózgeshelikleri, olardaǵı jaqsılıq penen jamanlıqtıń gúresi arqalı jaslar sanasına milliy qádiriyatlardı sıńdırıw jolları ashıp kórsetilgen. Sonıń menen birge, qıyalıy erteklerde ótmishte ata-babalarımızdıń arızıw-ármanları sáwlelengeniligi, mazmunı tárbiyalıq áhmiyeti jas áwlad ushın hám jası úlken insandardıń da sanasına tásiiri haqqında sóz etilgen.

Ключевые слова: Каракалпакский фольклор, вымышленные сказки, воспитательное значение, молодое поколение, национальные ценности, образ.

Резюме. В данной статье рассматривается роль и педагогико-психологическое значение вымышленных сказок, являющихся неотъемлемой частью каракалпакского народного устного творчества, в воспитании молодого поколения. Через сюжетные особенности вымышленных сказок и борьбу добра и зла в них раскрываются пути привития национальных ценностей в сознание молодёжи. В то же время, обсуждается влияние воображаемых фантазий на сознание как молодого поколения, так и пожилых людей.

Keywords: karakalpak folklore, imaginary fairy tales, educational value, young generation, national values, image.

Summary. This article examines the role and pedagogical-psychological significance of imaginary fairy tales, an integral part of Karakalpak oral folk art, in educating the younger generation. The plot characteristics of fictional fairy tales, and the ways of instilling national values in the minds of young people through the struggle between good and evil within them, are revealed. At the same time, the impact of imaginary fantasies on the consciousness of both the younger generation and the elderly has been discussed.

Kirisiw. Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretiwshiligi-xalqımızdıń kóp ásirlik turmıs tájiriyesi, arızıw-ármanları, ádep-ikramlıq qaǵıydaları hám dúnyaǵa kózqarasın óz ishine alǵan bay gáziyne esaplanadı. Folklor úlgileri ishinde ertekler, ásirese qıyalıy ertekler óziniń qızıqlı waqıyaları, fantastikalıq elementleri hám tereń tárbiyalıq mazmunı menen ajralıp turadı.

Qaraqalpaq folklorında “qıyalıy”, “fantastikalıq” ertekler dep atalıp júr. Ajayıp hádiyseler haqqında erteklerde tiykarınan adamlar menen birge dáwler, periler, áydárxalar, jılanlar, káramatlı quslar, káramatlı terekler, aynalar, qılıshlar, mástan kempirler qıyalıy erteklerde ushratamız.

Qıyalıy erteklerdiń tiykarǵı ideyası insannıń aqıl-oyınıń tereńligin, ushqır qıyalın, tapqırılıǵın, ruwxıy kúshin ullılaw bolıp

tabıladı. Turmıs- tárizde jaqsılaw, ilim hám texnikanı rawajlandırıw sıyaqlı xalıqtıń arızıw- ármanları sáwlelengen. Bul ármanlardıń kópshiligi ilim hám texnika ósip ketken biziń zamanımızda ózleriniń fantastikalıq yamasa erteklik qásiyetlerin joǵaltıp, haqıyqatlıqqa aylanbaqta. Máselen: uzaq aralıqtı qısqartatuǵın ushar gilem yamasa súymurıq quslardıń, qanatlı tulparlardıń ornına samolyotlar, kosmos kemeleri payda boldı hám turmısta qollanılmaqta. Demek, bunnan kóp ásirler burın dóregen qızıq syujetli qıyalıy erteklerde xalıqtıń ilim hám texnikanı joqarı dárejede jetkeriw, turmıs maqashaqatların jeńillestiriw haqqında ármanları, niyetleri sáwlelengen.

Qıyalıy ertekler sonıń menen birge jas áwladtı ruwxıy jaqtan kámil insan etip

tárbiyalawda, olarda Watansúyiwshilik, miynetkeshlik, ádalatlıq hám mártlik sıyaqlı qásiyetlerdi qalıplestiriwde úlken áhmiyetke iye. Bul maqalanıń tiykarǵı maqseti — qaraqalpaq qıyalıy ertekleriniń tárbiyalıq táreplerin ashıp beriw hám olardı házirgi tálim-tárbiya procesinde qollanıw jolların kórsetip beriwden ibarat.

Metodologiya

Bul izertlew jumısında ilimiy maǵlıwmatlar, Salıstırmalılıq hám analitikalıq usıllarından paydalanıldı. Qaraqalpaq folklorın úyreniwge baǵıshlangan ilimiy miynetler, folklorlıq toplamlar hám qıyalıy erteke tekstleri sistemalı túrde analiz qılındı.

• **Analiz:** Ertelkerdiń mazmunı hám tárbiyalıq quramı bólekshelerge bólip úyrenildi.

• **Sintez:** Alınǵan maǵlıwmatlar ulıwmalastırılıp, qıyalıy ertelkerdiń ulıwma tárbiyalıq sisteması dúzildi.

• **Salıstırıw:** Qaraqalpaq qıyalıy ertelkerindegi obrazlar basqa túrkiy xalıq folklorı úlgeri menen salıstırıldı.

Nátiyjerler

Izertlew nátiyjeri qaraqalpaq qıyalıy ertelkeriniń jaslar tárbiyasında tómendegi tiykarǵı baǵdarlarda úlken áhmiyetke iye ekenligin kórsetti:

• **Jaqsılıq penen jamanlıqtıń gúresi arqalı ádep-ikramlılıqqa tárbiyalaw:** Qıyalıy ertelkerde (misalı, "Jartıbas batır", "Qubılı batır" hám basqa da qıyalıy elementlerge bay ertelkerde) ádillik, sadıqlıq haqıyqatlıq jeńiske erisedi. Bul oqıwshılarda jaqsı menen jamannıń parqın ajratıw qábiletin qalıplestiredi. Tek qaraqalpaq folklorında ǵana emes basqa qonısılaxalıqlardıńda folklorında tárbiyalıq ertelker oǵada kóp.

• **Mártlik hám qaharmanlıqqa úndew:** Ertel qaharmanlarınıń qıyınshılıqlardı jeńip ótiwi, mártligi jaslar qıyınshılıqlardan qorqıwǵa emes, al, olarǵa qarsı gúresiwe úyretedi. Misalı, Jartıbas batır ertegin alıp qaraytın bolsaq, aǵaların hám patshanıń qızın jalmawız kempirden qutqarıp úyine ata-anasınıń aldına qırq túye altın menen qaytıadı. Bul erteke qaharmanı Jartıbas batır óziniń

kúshi menen aǵaların qorǵap mártlik qıladı, biraq onıń aǵaları oǵan dushpansılıq isleydi. Ertelktiń eń sońında Jartıbas batır qáhármanlıq hám mártliginiń arqasında eki aǵasın jeńip maqset muradına jetedi.

• **Miynetkeshlikti daǵaza etiw:** Ertelkerde miynetsiz ómir súriwshiler qaralanıp, miynet súyiwshilik hárdayım húrmetlenedi. Kóplegen erteke mazmunın alıp qarasaq, miynet etpey, qıyınshılıq kórmey jaqsı jasay almaydı. Ertelktiń sońında bolsa, erinshek obrazındaǵı qaharman miynet islemegeni hám erinsheklik qılǵanı ushın ókinip, qátelerin túsiniw jetip, qılǵan islerinen pushayman bolatın obraz benen juwmaqlanadı.

Talqılaw

Alınǵan nátiyjerler qaraqalpaq qıyalıy ertelkeriniń tek ǵana kórkem-estetikalıq wazıypanı emes, al úlken pedagogikalıq kúshke iye ekenligin tastıyıqlaydı. Bul ertelker balalardıń qıyalın (fantazıyasın), erkin pikirlew qábiletin rawajlandırıw menen birge, olardı milliy ruwxta tárbiyalaydı.

Házirgi ǵalabalıq informaciyalıq dáwirde jas áwladtıń sanasın jad ideologiyalardan qorǵawda xalıq awızeki dóretiwshiligine, ásirese ertelkerge múrajaat etiw óziniń unamlı nátiyjesin beredi. Qıyalıy ertelker arqalı balalarda ata-ana, jas úlkenlerdi húrmet qılıw, kishige izzet sıyaqlı ádep-ikramlılıq qaǵıydaları óz-ózinen sińip baradı.

Juwmaq. Ulıwmalastırıp aytqanda, qaraqalpaq qıyalıy ertelkeri jas áwladtı hár tárepleme jetik, miynetkesh, márt hám ádil etip tárbiyalawda qúdiretli qurallardan biri bolıp tabıladı. Olar milliy ózlikti ańlaw, ruwxıy ádep-ikramlılıq qádiriyatlardı saqlap qalıw hám keyingi áwladlarǵa jetkeriwde óshpes iz qaldıradı. Sol sebepli, zamanagóy tálim-tárbiya procesinde qaraqalpaq folklorın, atap aytqanda qıyalıy ertelkerdi keń kólemde úyreniw hám ámeliyatqa engiziw, mektepke shekemgi jas balalardıń aqılın rawajlandırıw, olardıń sanasında bekkem tıstırnaq jaratıp áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp xızmet etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Qosnazarov K. *Qaraqalpaq folklorı*. - Nókis: Bilim, 2012.
2. Baqbergenov A. *Xalıq awızeki dóretiwshiligi hám jaslar tárbiyası*. - Nókis: Qaraqalpaqstan, 2018.
3. Tajimov M. *Qaraqalpaq qıyalıy ertelkeriniń poetikası hám ideyalıq mazmunı*. - Nókis: Bilim, 2020.
4. Jiemuratov M. *Folklor hám etnografiya*. - Tashkent: Fan, 2015.
5. Q. Jarımbetov, J.Nızmatdinov, I. Allambergenova "Qaraqalpaq folklorı" Tashkent «Sano-standart» 2018.